

Popis materialnega stanja arhivskega gradiva v obliki knjige

JEDERT VODOPIVEC TOMAŽIČ, PH.D. PROF.

Head of Book and Paper Conservation Department Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SI- Slovenia, University of Ljubljana, Faculty of Arts
e-mail: jedert.vodopivec@gov.si

JANA LUDVIK

univ. dipl. knjižničarka - *librarian*
e-mail: jana.ludvik@gmail.com

Preservation Inventory of Archival Material in Book Form

ABSTRACT

Archival inventory regularly include basic data on the contents of archival documents, very seldom or almost never give any information on its material, structure and preservation condition. Conservators and archivists of the Archives of the Republic of Slovenia (ARS) are making an effort for such information to be included in archival description as well, since such information is of crucial importance specific users of archival material and for the keeping and usage of archival material. The paper is presenting the methodology of such description of archival books (urbaria) giving data on materials, state, damage, structure elements, and level of preservation. The method and results of such inventory could be of use also in other similar projects connected with archival documents in a book form in libraries or other institutions.

Key words: archives, books, urbaria, structure, condition, preservation, damages

L'inventario di conservazione del materiale archivistico in forma libraria

SINTESI

Gli inventari archivistici includono regolarmente i dati basilari sui contenuti di documenti d'archivio, molto raramente o quasi mai danno informazioni sul suo materiale, la struttura e le condizioni di conservazione. Conservatori e archivisti dell'Archivio della Repubblica di Slovenia (ARS) stanno facendo uno sforzo per includere anche tali informazioni nella descrizione archivistica, dal momento che tali informazioni sono di importanza cruciale per gli utenti specifici del materiale d'archivio e per la conservazione e l'utilizzo dell'archiviazione. L'articolo presenta la metodologia di tale descrizione dei libri d'archivio (urbaria) dando dati sui materiali, lo stato, il danno, gli elementi strutturali, e lo stato di conservazione. Il metodo ed i risultati di tale inventario potrebbero essere utili anche in altri progetti simili connessi ai documenti d'archivio in forma libraria nelle biblioteche o in altre istituzioni.

Parole chiave: archivi, libri, urbari, struttura, condizione, conservazione, danni

Popis materialnega stanja arhivskega gradiva v obliki knjige

IZVLEČEK

Arhivski popis vsebuje osnovne podatke o vsebini arhivskega gradiva, zelo redko oz. skoraj nikoli pa ne nudi tudi informacije o materialih, strukturi ali materialnem stanju posameznih popisnih enot. Konservatorji-restavradorji in arhivisti v Arhivu Republike Slovenije (ARS) se trudimo v razširjen popis uvesti tudi tovrstne podatke. Ti so namreč zanimivi za nekatere uporabnike in potrebni ter pomembni za hrambo in uporabo arhivskega gradiva. V prispevku predstavljamo metodologijo priprave tovrstnega popisa za urbarje, ki predstavljajo tipično arhivsko gradivo v obliki knjige in vključuje materiale, stanje, poškodbe, strukturne elemente in stopnjo ohranjenosti. Način in rezultati popisa so lahko v pomoč pri podobnih projektih za evidentiranje stanja vsakršnega starejšega gradiva v obliki knjige tako v knjižnicah kot ostalih ustanovah, ki hranijo pisno dediščino.

Ključne besede: arhiv, knjige, urbarji, struktura, stanje, materialno varovanje, poškodbe

1 Uvod

V Arhivu Republike Slovenije (ARS) je najmanj 52 različnih fondov in zbirk, v katerih so shranjeni urbarji¹. Gre za skupno okrog dva tisoč enot gradiva. Spomladi leta 2001 se je v ARS začel projekt za podrobnejšo predstavitev urbarjev, ki jih hrani ta ustanova. Tako je leta 2005 izšel prvi zvezek *Vodnika po urbarjih ARS z naslovom "Urbarji v Zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev"* (Juričić Čargo in Žnidaršič Golec, 2005), leta 2009 2. zvezek s podnaslovom "Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko" (Juričić Čargo in Žnidaršič Golec, 2009) ter leta 2013 3. zvezek s podnaslovom "Urbarji Ljubljanske in Novomeške kresije v fondu Terezijanski kataster za Kranjsko" (Juričić Čargo in Žnidaršič Golec, 2013).

V sklopu tega projekta smo v ARS želeli skupaj s popisom pripraviti tudi pregled stanja ohranjenosti in potreb po konservatorsko-restavratorskih in zaščitnih ukrepih na pregledanem arhivskem gradivu. Za pripravo in izdelavo metodologije za pregled stanja ohranjenosti urbarjev smo se s pristojnima arhivistkama domenili, da ta del raziskave izvedemo v obliki diplomskih del absolventov Oddelka za bibliotekarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

V nadaljevanju predstavljamo raziskavo, ki je bila opravljena na delu *Zbirke urbarjev* s signaturo SI AS 1074. Celotna zbirka obsega 199 knjig in je glede na format razdeljena v štiri sklope. Eden - tisti, ki zajema knjige formata pribl. 30 x 20 cm (višina x širina) - je bil predmet te obravnave. Urbarji v *Zbirki* predstavljajo arhivsko gradivo, ki se po obliki in materialih ne razlikuje od sočasnega knjižnega gradiva. Zato so način in rezultati popisa lahko v pomoč pri podobnih projektih za evidentiranje stanja vsakršnega starejšega gradiva v obliki knjige v ustanovah, ki hranijo pisno dediščino.

Obravnavani del *Zbirke* je obsegal 68 kosov gradiva, vezanega v knjige, iz časa od 15. do sredine 19. stoletja. Urbarji v tem sklopu nosijo signature I/1u - I/68u. Oznaka I predstavlja del *Zbirke urbarjev* zgoraj definirane formata. Časovni obseg opredelujeta najstarejši in najmlajši urbar tega dela, to sta I/49u iz leta 1458 in I/15u, ki vsebuje podatke iz let 1838-1848.

Popis in pregled omenjenega dela *Zbirke* po materialni plati naj bi omogočila oceniti stopnjo ohranjenosti in s tem dostopnosti gradiva za uporabnike, določiti pogoje za uporabo v čitalnici in spodbuditi potrebne konservatorsko-restavratorske posege na poškodovanih knjigah. Rezultati opravljenega popisa so bili ves čas tudi glavni motiv za tovrstno raziskavo, saj na podlagi teh rezultatov lahko ugotovimo, ali so urbarji tega dela *Zbirke* dovolj dobro ohranjeni, ali jih lahko damo na voljo uporabnikom, ali so bili morebiti že opravljeni kakšni posegi na gradivu oziroma ali so potrebni posegi za ohranitev in zaščito na posameznem kosu.

2 Metodologija dela

Popis urbarjev je potekal na osnovi prej pripravljene popisnega obrazca, in to v glavnem v prostorih čitalnice ARS, le popis sedmih urbarjev je bil opravljen v prostorih Centra za konserviranje in restavriranje arhiva, ker so bili ti v postopku konserviranja² oziroma restavriranja³. V popis ni vključen urbar I/1u, ker je bil ob izmenjavi gradiva 21. novembra 2001 izročen Deželnemu arhivu v Celovcu (Prim. Žnidaršič Golec, 2003, str. 13). Kljub temu je bilo popisanih 68 enot, saj dva urbarja nosita signaturo I/3u, in sicer I/3u-1 in I/3u-2.

Pri popisu so bili na podlagi enotnega popisnega obrazca za vse urbarje upoštevani enaki kriteriji. Struktura obrazca je bila oblikovana po prvotni, že obstoječi različici popisnega lista, namenjenega za popis urbarjev s signaturami 1u - 82u, ki so del iste *Zbirke*⁴. Po nekaj prvih pregledanih urbarjih pa se je pokazala potreba po dopolnitvi popisnega lista. Obrazec je bil dopolnjen in preoblikovan dvakrat, potem pa je ostal vsebinsko nespremenjen do konca popisa, čeprav bi bilo v posameznih primerih določene rubrike mogoče razširiti in tako podrobneje opisati materialno stanje knjige. Obravnavani del *Zbirke* je bil v celoti prav tako pregledan dvakrat. Po končanem popisu je bil narejen čistopis. 68

1. Urbarji so knjige s popisi dohodkov in pravic zemljiških gospostev oziroma dajatev in obveznosti njihovih podložnikov.

2. Konserviranje je postopek, pri katerem objektu ničesar od začetnega stanja ne odvzamemo ali pa dodamo le sekundarne tvarine in predmet obdelamo (utrdimo) tako, da lahko naprej obstaja. (Bogovčič, 1997, str. 66).

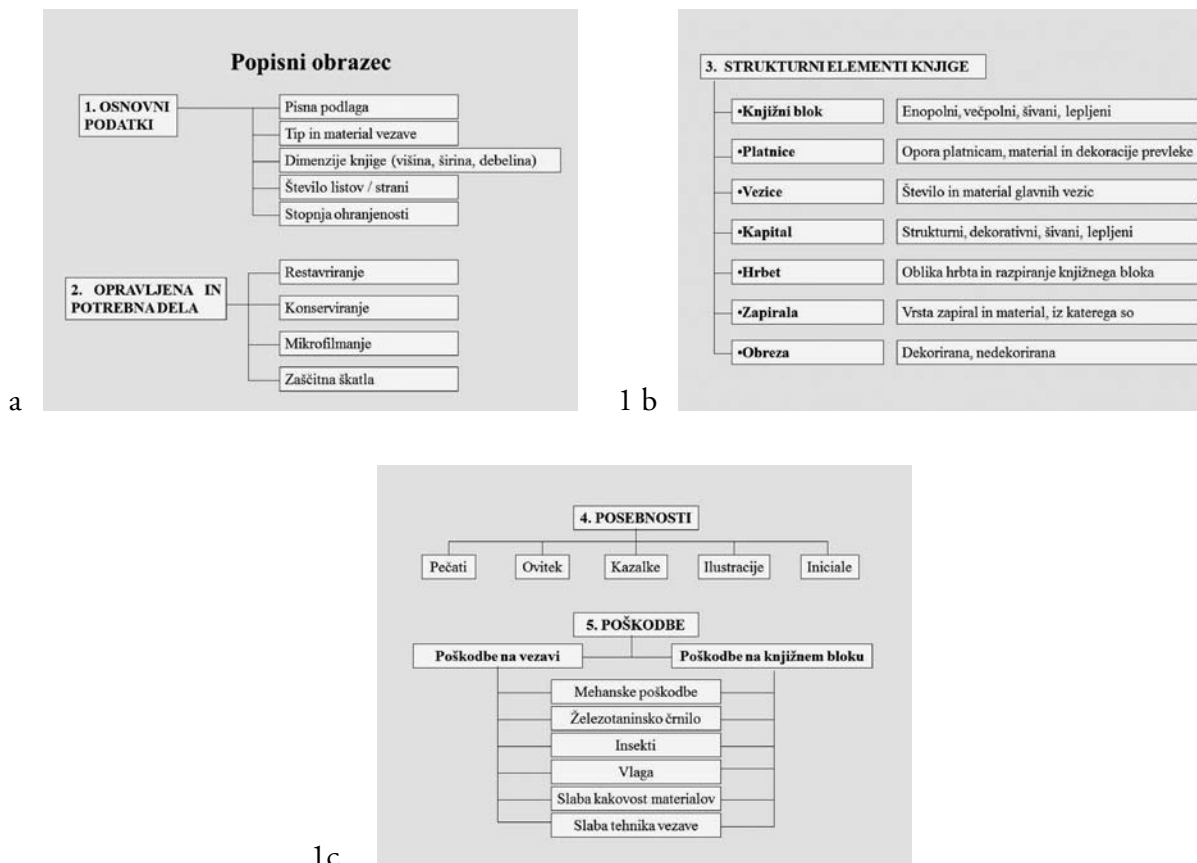
3. Če predmet restavriramo, pomeni, da ga postavimo v prejšnje stanje, obnovimo, popravimo. Torej je restavriranje podaljšano delo na konserviranem objektu. (Bogovčič, 1997, str. 66-67).

4. Obrazec za interno uporabo so vsebinsko izdelale J. Vodopivec, L. Žnidaršič Golec in Maja Remškar.

popisnih listov je bilo združenih in vezanih v celoto; ta je hranjena v čitalnici ARS in služi kot podlaga za nadaljnje raziskave.

2.1 Popisni obrazec

Popisni obrazec⁵ je bil urejen tako, da uporabniku poleg osnovnih podatkov o stanju in dostopnosti daje tudi nekoliko bolj izčrpno informacijo o vrstah poškodb, stopnji ohranjenosti in strukturnih elementih. Zato je razdeljen v pet sklopov. (Tabele 1a, 1b in 1c)

1c

Tabele 1a, 1b in 1c: Shematski prikaz popisnega obrazca

V **prvem sklopu** so navedeni stanje posamezne knjige ob popisu ter osnovni podatki o njeni zunanji podobi (pisna podlaga, tip in material vezave, dimenzije knjige, število listov, število strani, število priloženih listov).

Drugi sklop vključuje podatke o že opravljenih oziroma potrebnih posegih na knjigi (na primer restavriranje, konserviranje, prevezava, mikrofilmanje in zaščita knjige) ter podatek o tako imenovani skupni stopnji njene ohranjenosti.

Tretji sklop je najobsežnejši in vsebuje podrobnejši opis vsake knjige (**slika 1**).

Razdeljen je na sedem podpoglavij z ustreznimi vsebinami:

KNJIŽNI BLOK: navedba podatkov o pisni podlagi in tipu knjižnega bloka (enopolni, večpolni, šivani, lepljeni). Pri večpolnih tipih sta podana še število pol in listov v vsaki poli ter podatek o tem, ali je knjižni blok (oziroma pole v njem) povezan;

PLATNICE: obstajajo ali ne obstajajo, stanje platnic, tip opore in material, iz katerega sta prevleka in dekoracija le-te;

5. Popisni obrazec je podrobno predstavljen v Arhivi (2004) str. 334-335.

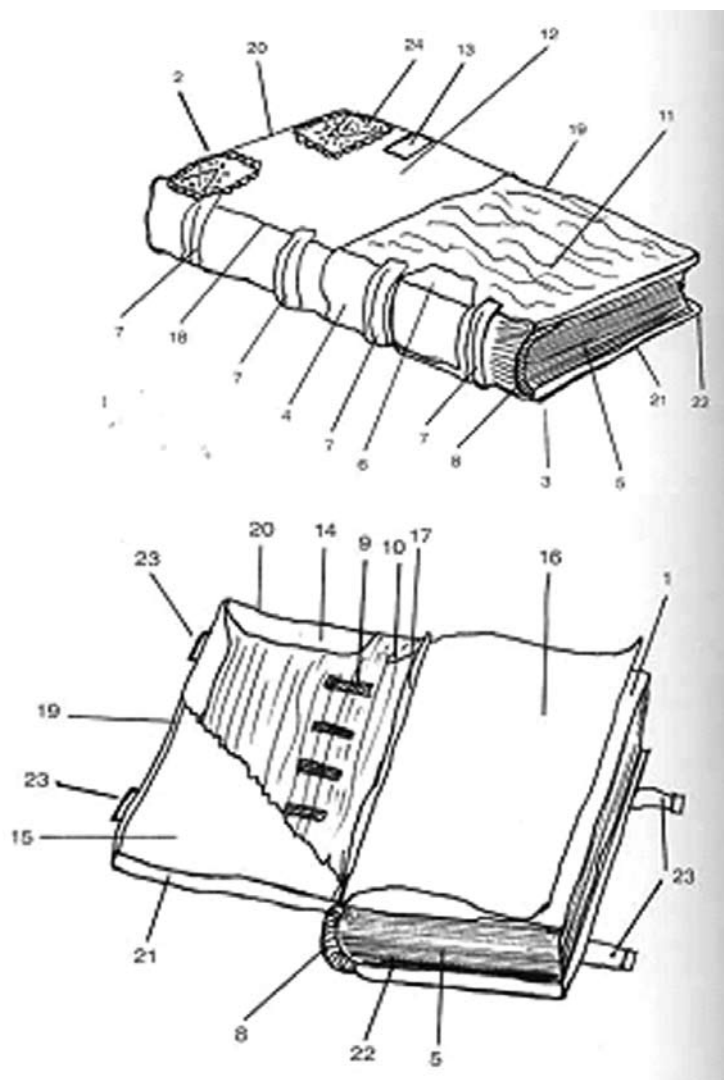
VEZICE: število glavnih vezic in iz katerega materiala so izdelane;

KAPITAL: vloga kapitala (strukturni, dekorativni element, lepljen, šivan). Če kapitala ni, je potrebno ugotoviti, ali je bil potrigan ali sploh ni obstajal;

HRBET: oblika hrbta (raven, konveksen, konkaven) ter razpiranje knjižnega bloka (normalno, štrleče);

ZAPIRALA: vrsta in oblika zapiral ter material, iz katerega so. Če zapiral ni, je potrebno ugotoviti, ali so bila potrigan ali pa jih sploh ni bilo;

OBREZA: nedekorirana ali dekorirana; - če je dekorirana, tudi vrsta dekoracije.

Slika 1: Strukturni elementi starejše knjige: 1-knjižni blok; 2-glava knjige; 3-peta knjige; 4-hrbet; 5-obreza; 6-hrbtina podloga; 7-glavna vezica; 8-kapitalska vezica; 9-kanal; 10-žleb; 11-lesena opora; 12-prevleka; 13-togi del zaklepa; 14-zavihek; 15-nalepljen spojni list; 16-prosti spojni list; 17-pregibni spoj; 18-hrbetni rob; 19-stranski rob; 20-zgornji rob; 21-spodnji rob; 22-odstava; 23-del zaklepa; 24-ščitniki. (Vodopivec, 2000, str. 528)

Četrti sklop popisnega obrazca je namenjen morebitnim posebnostim knjig. Med takšne posebnosti prištevamo pečate, posebne vrste ovitka, kazalke, inicialne, ilustracije in druge zunanje značilnosti, ki niso izrazite, a so lahko izraz obdobja nastanka knjige. Na podlagi teh posebnosti lahko knjige razvrščamo v določene skupine tako po zunanji podobi kot po vsebini.

Zadnji, peti sklop prinaša ugotovitve o stopnji ohranjenosti vezave in knjižnega bloka posebej ter poškodbe, ki smo jih evidentirali na enem ali drugem delu knjige. Prepoznane so bile mehanske poškodbe, poškodb zaradi železotaninskega črnila, insektov, vlage, slabe kakovosti materialov, slabe vezave ali druge.

Nekateri podatki so predstavljeni skupaj z merskimi enotami - na primer pri dimenzijah knjige v cm (višina, širina in debelina) in navedbi širine zapiral, če pa je bila knjiga tanjša ali zapirala ožja od 1 cm, je merska enota navedena v mm. Meritve so bile opravljene s šiviljskim metrom in so dovolj natančne za boljšo predstavo o velikosti knjige.

Tako imenovana skupna stopnja ohranjenosti je stopnja ohranjenosti urbarja v celoti in predstavlja možnost za njegovo uporabo. Skupna stopnja je "rezultat" stopnje ohranjenosti vezave in stopnje ohranjenosti knjižnega bloka. Pri določanju stopnje ohranjenosti gradiva je pomembno, da pravilno ocenimo ohranjenost njegovih vitalnih delov. Sam videz poškodbe nas lahko zavede, saj je velikokrat prizadet le estetski del, manj pa strukturni ali narobe (povzeto po Vodopivec, 2003, str. 23-30).

Za ocenitev ohranjenosti in dostopnosti gradiva so določene štiri glavne stopnje:

I. ODLIČNA OHRANJENOST

Na gradivu ni nobenih omejitev za uporabo. Dovoljena je uporaba v čitalnici. (Slika 2)

II. DOBRA OHRANJENOST

Na gradivu so manjše a ne vitalne poškodbe. Uporaba v čitalnici je še dovoljena. Konservatorsko-restavratorski poseg je potreben, če je gradivo veliko v uporabi. (Slika 3)

III. SLABA OHRANJENOST

Na gradivu je uporaba dovoljena le arhivistu za popis gradiva, prepovedana pa je uporaba v čitalnici. knjižnega bloka, delno potrgane vezice. Pred uporabo gradiva v čitalnici je potreben konservatorsko-restavratorski poseg. Priporočljiva je izdelava oziroma uporaba mikrofilmske ali digitalne kopije. (Slika 4)

IV. KRITIČNO - ZELO SLABA OHRANJENOST

Na gradivu je zelo slabo ohranjeno. Za tako poškodovano gradivo je nujen konservatorsko-restavratorski poseg, uporaba ni dovoljena niti arhivistu, kaj šele v čitalnici. Če je ocenjeno, da bo gradivo po konservatorsko-restavratorskem posegu veliko v uporabi, je nujno potrebno umejiti uporabo in izdelati digitalne ali mikrofilmske kopije.

2

3

4

5

Slika 2: Urbar nima nobenih vitalnih poškodb. Madeži so samo estetska motnja in ne vplivajo na dostopnost gradiva. Konservatorsko restavratorski poseg ni potreben.

Slika 3: Urbar je poškodovan, vendar ne na vitalnih delih, zato tovrstna poškodba sodi med tiste, ki dovoljujejo uporabo gradiva v čitalnici. Konservatorsko-restavratorski poseg je potreben, če je gradivo veliko v uporabi.

Slika 4: Urbar ima hujše poškodbe. Uporaba tako poškodovanega gradiva je dovoljena le pristojnemu arhivistu. Pred uporabo gradiva v čitalnici je potreben konservatorsko-restavratorski poseg.

Slika 5: Urbar je v kritičnem stanju. Uporaba tako poškodovanega gradiva ni dovoljena niti pristojnemu arhivistu. Konservatorsko-restavratorski poseg je urgenten.

3 Ugotovitve iz popisa

3.1 Stanje urbarjev

Od 68 pregledanih in popisanih urbarjev jih je kar 47 (69%) ohranjenih v originalnem stanju, torej niso bili deležni nobenih posegov na vezavi ali knjižnem bloku. Restavriranih jih je bilo 13 ali 19%, od tega sedem v celoti (na vezavi in knjižnem bloku), pri treh je bilo restavriranje opravljeno samo na vezavi, pri treh pa samo na knjižnem bloku. Na enem od teh, urbar I/34u, je bilo restavriranje opravljeno že prej; ob popisu je bil urbar še v konservatorsko-restavratorskem postopku prevezave⁶.

Knjigoveška prevezava je bila izvedena pri šestih urbarjih (9%), pri tem pa niso vštete restavrirane vezave. Prevezave so opravili že pred desetletji, predvsem zaradi izpadanja listov ali zaradi razrahljane prvotne vezave; ta bi namreč lahko povzročila razpadanje knjižnega bloka.

Od vseh 68 urbarjev je bilo definiranje stanja oteženo le pri dveh urbarjih, in sicer pri I/3u-2 in I/38u. Na prvem sta bila namreč opravljena restavriranje in prevezava. To pomeni, da so na njem opravili knjigoveško prevezavo ter nekaj elementov restavriranja, in sicer zgolj zato, da bi utrdili takratno stanje knjižnega bloka. Zato urbarja oziroma te prevezave ne moremo šteti niti med "čiste" preve-

6. Prevezava je vezava, ki ni prva. Vzroki za prevezavo so različni, bodisi da gre za obrabo bodisi za poškodbe prve vezave ali pa le za vpliv mode. Med prevezave sodijo tudi restavrirane vezave (Vodopivec, 2000, str. 533).

zave niti v skupino restavriranih urbarjev; je eno in drugo hkrati. Drugi urbar, I/38u, je bil le delno restavriran, saj je bil poseg opravljen le delno, na platnicah, in ne na celotni vezavi.

Večina obravnavanih urbarjev je zelo dobro ohranjenih. To so vsi tisti, ki sodijo v skupini I in I - II; skupaj jih je 51 ali 75%. Ti urbarji nimajo poškodb ali pa so te tako majhne, da s konservatorskega stališča skorajda niso vredne omembe.

Zelo blizu jim je tudi 11 urbarjev (16%), ki sodijo v skupino II. Ti urbarji imajo večinoma poškodbe na vezavi (npr. ukrivljene platnice, konkaven hrbet), njihov knjižni blok pa je zelo dobro ohranjen (stopnja I ali I - II).

Bolj problematični so urbarji iz skupin II - III in III (takih je 5 ali 7%); ti nimajo platnic ali pa so te močnejše poškodovane (npr. ločene od knjižnega bloka).

V skupino IV se uvršča le urbar I/9u, ki je tako močno poškodovan, da ga ne more pregledati niti arhivist, kaj šele uporabnik, zato je označen kot nedostopen kos *Zbirke*.

3.2 Najpogostejše poškodbe

Pri popisu je bilo obravnavanih dvoje vrst poškodb, in sicer poškodbe na vezavi in poškodbe na knjižnem bloku. Poškodbe, ki jim je bilo posvečene največ pozornosti, so: mehanske poškodbe, poškodbe zaradi železotaninskega črnila, poškodbe zaradi insektov, vlage, slabe kakovosti materialov ali slabe vezave. Nastanejo predvsem zaradi človeške malomarnosti in nepozornosti pri hranjenju gradiva. Posledica so tudi druge poškodbe.

3.2.1 Poškodbe na vezavi

Vezava je pri knjigi najbolj izpostavljena in ker je njena osnovna naloga ščititi knjižni blok, je razumljivo, da se večina poškodb "ustavi" na njej. Prav zato je pomembno, da je trpežna in funkcionalna, seveda pa brez človekove pazljivosti takšna ne more ostati za vedno.

Tudi pri obravnavani *Zbirki urbarjev* je poškodb na vezavi kar precej, na srečo v večini primerov niso hujše oziroma jih je mogoče odpraviti z manjšimi posegi.

Od velikega števila raznovrstnih poškodb, ki se pojavljajo na vezavah obravnavanih urbarjev, so v preglednici 3 zbrane le najpogostejše. Med njimi je vsekakor največ mehanskih.

Poškodbe na vezavi	
MEHANSKE POŠKODBE	DRUGE POŠKODBE
<ul style="list-style-type: none"> • natrgana ali obrabljena prevleka • obrabljeni robovi platnic • odstopanje platnic od knjižnega bloka • konkaven hrbet • potrgana zapirala • razrahljane vezice 	<ul style="list-style-type: none"> • luknjice od insektov • ožganine • nagubane platnice zaradi vlage • ukrivljene platnice – novi pergament "vleče"

2

Stopnja ohranjenosti vezave			
I	ODLIČNA	32	47 %
I - II		22	32 %
II	DOBRA	5	7 %
II - III		2	3 %
III	SLABA	1	1 %
IV	ZELO SLABA	6	9 %

3

Tabela 2: Poškodbe na vezavi obravnavanih urbarjev

Tabela 3: Stopnja ohranjenosti vezave obravnavanih urbarjev

Kljub velikemu številu poškodb in na prvi pogled slabšemu stanju obravnavanih urbarjev podatki v tabeli o stopnji ohranjenosti vezave kažejo, da ima večina urbarjev še dobro ohranjeno vezavo, saj jih po pregledu in analiziranju poškodb lahko kar 32 (47%) uvrstimo pod stopnjo I. To pomeni, da so za zdaj tako rekoč brezhibne. Po ohranjenosti jim je zelo blizu 22 urbarjev (32%), razvrščenih v skupino s stopnjo ohranjenosti I - II; to pomeni, da imajo vezave le manjše poškodbe, na primer blažje de-

formacijo hrbta ali strgano prevleko. Precej manj jih je v skupinah II in II - III, v kateri sodijo urbarji z raztrganimi platnicami ali razrahljanimi vezicami in odstopanjem platnic od knjižnega bloka. V skupini stopnje III je le en urbar, ki ima poleg drugih manjših poškodb močnejše konkaven hrbet in platnice, ločene od knjižnega bloka. V skupino med stopnjama III in IV ne sodi noben urbar, v skupini stopnje IV pa so tisti, ki so brez vezave (z izjemo urbarjev I/29u in I/39u), in pa urbar I/9u, ki so ga močno načeli insekti in mu manjka ena platnica.

3.2.2 Poškodbe na knjižnem bloku

Poškodbe na knjižnem bloku so precej blažje kot poškodbe na vezavi in jih je tudi precej manj. Med vsemi je tudi tu največ mehanskih poškodb, ki so prav tako večji del posledica človeške nepazljivosti pri uporabi knjige. Vendar pa so v celoti knjižni bloki obravnavanih urbarjev zelo dobro ohranjeni.

Poškodbe na knjižnem bloku		Stopnja ohranjenosti knjižnih blokov	
MEHANSKE POŠKODBE	DRUGE POŠKODBE		
<ul style="list-style-type: none"> • razrahljane, razpuščene lege • obrabljeni, natrgani robovi listov • iztrgani, izrezani listi • izpadanje listov 	<ul style="list-style-type: none"> • luknjice od insektov • madeži in nagubanost listov zaradi vlage 		
		I	ODLIČNA
			43
			63 %
		I - II	17
			25 %
		II	DOBRA
			7
			10 %
		IV	ZELO SLABA
			1
			1 %

4

5

Tabela 4: Poškodbe na knjižnem bloku obravnavanih urbarjev

Tabela 5: Stopnja ohranjenosti knjižnih blokov obravnavanih urbarjev

Skoraj vsi knjižni bloki so zelo dobro ohranjeni in nimajo hujših poškodb. V skupino s stopnjo I je tako razvrščenih 43 urbarjev (63%); so pravzaprav brez poškodb ali imajo le obrabljene ali umazane robove listov.

V skupino s stopnjo I - II je uvrščenih 17 urbarjev (25%). Povečini imajo strgane, izrezane liste, a to ni vzrok za nadaljnje razpadanje knjižnega bloka; imajo tudi razrahljane vezice ali lege in podobne blage poškodbe.

V skupini stopnje II pa so takšni urbarji, katerih knjižni bloki so sicer povezani, a kljub temu tu in tam kakšna lega izpade ali pa je razpuščena; to lahko povzroči večjo škodo, če se listi izgubijo. Takih urbarjev je sedem (10%).

S stopnjo IV je označen samo en urbar. To je urbar I/9u, ki ima močno razjeden in luknjast knjižni blok in zato uporaba ni dovoljena nikomur⁷.

3.3 Potrebna konservatorsko-restavratorska dela

Ob temeljitem pregledu vseh knjig je bilo ugotovljeno, da je celotna *Zbirka* v povprečju dobro ohranjena. Vendar se stanje nekaterih urbarjev s ta hip majhnimi poškodbami ob uporabi počasi slabša. Kot je vidno iz spodnje tabele, je v izjemno slabem stanju urbar s signaturo I/9u in bi ga bilo potrebno v celoti restavrirati. Pri dveh, I/2u in I/20u, pa bi bil potreben postopek konserviranja-restavriranja le na vezavi in morda še majhen poseg na knjižnem bloku. Zaustavitev oziroma preprečevanje širjenja poškodb bi bilo potrebno pri kar 24 (35%) urbarjih, saj so poškodovani toliko, da bi se njihovo stanje ob pogosti uporabi hitreje slabšalo in bi morebiti morali že čez nekaj let v konserviranje-restavriranje. Med temi urbarji je eden (I/53u) tak, pri katerem je bilo konserviranje-restavriranje opra-

7. Urbar I/9u, je bil leta 2001 konserviran - restavriran in zaščiten s po meri izdelano zaščitno škatlo (ev. št. 01/139).

vljeno, a le na knjižnem bloku, vezava pa je v slabšem stanju in bi jo bilo potrebno konservirati-restavrirati. Vsekakor bi bilo najbolje, ko bi te poškodbe odpravili čim prej, tako da zaustavimo nadaljevanje poškodb.

Stanje obravnavanih urbarjev		
Originalni	47	70 %
Restavrirani	14	20 %
Prevezani	7	10 %

Vezava pri urbarjih		
Trda	46	68 %
Poltrda	2	3 %
Mehka	12	18 %
Polmehka	1	1 %
Manjka	7	10 %

6

Skupna stopnja ohranjenosti			
Odlična	I	33	49 %
Zelo dobra	I – II	18	26 %
Dobra	II	11	16 %
Precej slaba	II – III	3	4 %
Slaba	III	2	3 %
Zelo slaba	IV	1	1 %

7

Tabela 6: Stanje obravnavanih urbarjev

Tabela 7: Skupna stopnja ohranjenosti obravnavanih urbarjev

Rezultati materialnega popisa 68 urbarjev, na podlagi katerega naj bi ugotovili stanje in stopnjo ohranjenosti gradiva ter dovolili dostopnost za uporabnike, jasno kažejo, da so urbarji tega dela *Zbirke*, kot je bilo že rečeno, dobro ohranjeni. Le en urbar je bil v takšnem stanju, da uporaba ni bila dovoljena nikomur in da brez temeljitega konservatorsko-restavratorskega postopka uporaba ni bila mogoča. Nekaj urbarjev je po drugi strani takih, da je uporaba strogo omejena, večina pa jih kljub raznovrstnim poškodbam še ni ogroženih, a je - tako kot pri večini arhivskega gradiva - uporaba dovoljena pod določenimi pogoji. Vsi urbarji potrebujejo tudi ustrezno zaščitno embalažo, če je le mogoče hrambo v vodoravnem položaju in klimatsko in funkcionalno urejen arhivski depo.

Slika 6: Zbirka urbarjev Arhiva Republike Slovenije po popisu in materialni ureditvi.

4 Sklep

Glede na popisane poškodbe ugotavljamo, da je bil za večino teh kriv človek. Na gradivu prevladujejo predvsem mehanske poškodbe, te pa so nastajale zaradi nepravilnega ravnanja s knjigami. Natrgana prevleka, obrabljeni robovi listov in platnic, izpadanje listov, zmečkanine, ožganine, razni pregibi in umazanost so predvsem posledica neustrezne uporabe in hranjenja.

Na podlagi v popisu ugotovljenih poškodb smo nekaj urbarjev predlagali za konservatorsko-restavratorske posege. Danes se ta dela sicer izvajajo v precej manjši meri kot nekoč. Opravljajo se le minimalni posegi, a s primernejšimi tehnikami in materiali, ki so kolikor mogoče podobni originalnim. Vedno bolj se namreč zavedamo, da s posegi knjiga izgublja zgodovinsko verodostojnost svoje materialne podobe.

Literatura

- Appelbaum, Barbara (2010). *Conservation Treatment Methodology*, 437 str. Lexington.
- Archives Damage Atlas - A tool for Assessing damage* (2010), 143 str. The Hague: Metamorfoze
- Bogovčič, Ivan (1997). Prispevek k slovenski restavratorski terminologiji. V: *Zbornik razprav: Konserviranje knjig in papirja*, str. 63-68. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije
- Clarkson, Christopher (1978). The Conservation of Early Books in Codex Form: A personal Approach: Part 1. *The Paper Conservator*, Vol. 3 str. 33-50
- IFLA načela za brambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim(2005)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Oddelek za bibliotekarstvo, Arhiv Republike Slovenije
- Juričič Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana (2005). *Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospostev*, 326 str. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije
- Juričič Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana (2009). *Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko*, 374 str. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije
- Juričič Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana (2013). *Urbarji Ljubljanske in Novomeške kresije v fondu Terezijanski kataster za Kranjsko*, 554 str. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije
- Ludvik, Jana, Vodopivec, Jedert, Žnidaršič Golec, Lilijana (2004). *Materialni popis dela Zbirke urbarjev Arhiva Republike Slovenije*. V *Arhivi*, 27, št. 2, str. 323-338. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije
- Maniaci, Mirella (1996). *Terminologia del libro manoscritto*. Milano: Editrice Bibliografica
- Umek, Ema (1982). Reformirani urbarji deželnoknežjih gospostev na Kranjskem. *Zgodovinski časopis*, let. 36, št. 4, str. 311-320
- Umek, Ema (2000). Urbar. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 14. (U-We). str. 95-96. Ljubljana: Mladinska knjiga
- Vodopivec, Jedert (2000). *Vezave srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj*, 562 str.. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije
- Vodopivec, Jedert (2003). Trajnost dediščine na papirju. V *Arhivi*, let. 26, št. 1, str. 23-30. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije
- Vodopivec, Jedert (2013). *Binding structure as an important aspect of the book*. ed.: Willer, Mirna (ur.), Tomić, Marijana (ur.). *Proceedings*, str. 297-314. Zadar: Sveučilište

SUMMARY

The primary purpose of any archival description is to make archives more accessible to users, but while commonly including data on the content of the archives, archival descriptions seldom or almost never provide information on their condition and preservation. Book conservators of the Archives of the Republic of Slovenia have for some time been drawing attention to the need for such information to be included in archival description as well, since this is of crucial importance in the keeping and using of archives. Presented here is one of the very first examples of archival description that, apart from regular descriptive elements, includes also data on the materials the records are created of, data on their appearance, damage, structure elements, and level of preser-

vation. Compiled with close cooperation between archivists and conservators in the course of the project “Guide through Urbaria of the Archives of the Republic of Slovenia”, such completed archival description helped us acquire information on the state of preservation of the records and their accessibility for the users. It also helped us determine which records need to undergo conservation and restoration treatment. By describing and reviewing the condition of the Urbaria Collection, we were able to determine its level of preservation, its accessibility for users, conditions for its use in archival reading room and also the need for conservation treatment of some of the more damaged urbaria. Our findings, based on this improved description, helped us establish if urbaria were in good enough condition to be made available for use, if they had undergone any previous conservation treatment, or if there is a need for such treatment in order to ensure their long-term preservation.

Typology: 1.01 Original scientific research

Submitting date: 15.01.2014

Acceptance date: 07.02.2014

